

Knjiga *Metaphors We Live By* Lakoffa i Johnsona, objavljena izvorno 1980. godine (drugo izdanje s novim pogovorom 2003.), koju 35 godina kasnije dobivamo napokon i u hrvatskom prijevodu, djelo je čiji je značaj nemoguće precijeniti. To je djelo kojim je utemeljen vrlo plodan pravac u suvremenoj lingvistici, kognitivna lingvistika, glavni suparnik Chomskyjeve generativne gramatike, no koje je također izvršilo ogroman utjecaj u mnogim drugim domenama, od kognitivne znanosti preko teorije književnosti, gestičkih studija ili teorije kulture do filozofije. Osnovna teza Lakoffa i Johnsona, prema kojoj je ljudski konceptualni sustav duboko metaforičan, što se očituje u jeziku i diskursu, pokazala se iznimno podložnom za svekoliku primjenu i razradu, često s rasvjetljujućim učincima, ponekad vodeći do nategnutih analiza ili pretjeranih pretenzija. Premda je kognitivna lingvistika i bliske discipline koje se nadovezuju na njezine rezultate, poput kognitivne naratologije, od 1980. do danas pretrpila značajne mijene, te je dominantna orijentacija na metaforu zamijenjena orijentacijom na proces konceptualnog *blendanja*, dok je metodologija analize metafore također značajno unapredovala od svojih početaka u Lakoffa i Johnsona, radi se o iznimno čitljivom klasičnom humanističkom znanosti kojemu se vrijedi vraćati. Utoliko je važnije da nam stiže u iznimno pažljivom prijevodu Anere Ryznar, gdje je poseban trud uložen u pronalaženje hrvatskih ekvivalenata brojnih primjera metaforičkih izraza iz engleskog jezika koje djelo sadrži. S druge strane, to što pronalazak takvih ekvivalenata nije ni približno nemoguća misija potencijalno svjedoči o univerzalnosti metaforičkog ustroja pojmovnog sustava, što potvrđuje jednu od glavnih teza Lakoffa i Johnsona.

Spominjanje metaforičkih izraza, kao u pretposljednjoj rečenici prethodnog odlomka, može navesti na krivi trag glede osnovne teze knjige *Metafore koje život znače*: naime, presudna je teza Lakoffa i Johnsona da je metafora prvenstveno kognitivni fenomen, koji se tek sekundarno manifestira u jeziku (i drugim izražajnim sustavima, poput gesti). Metafora, tvrde Lakoff i Johnson, središnji je mehanizam mišljenja, mi uopće ne možemo misliti nego putem metafora i sustava metaforā – naš pojmovni sustav duboko je prožet metaforama i zapravo metaforički strukturiran. Bit je pak metafore u tome da se jedan tip fenomena razumijeva putem drugog tipa fenomena, jedna vrsta iskustva putem druge. Drukčije rečeno, jedna domena iskustva razumijeva se pomoću pojma koji izvorno pripadaju nekoj drugoj domeni. Kad kažemo “Napali su moju tezu”, “Vidiš li što hoću reći?” ili “Toplo su me dočekali”, mi raspravu razumijevamo kao rat (tj. okršaj, borbu, prema pogovoru

iz 2003.), razumijevanje kao viđenje, a emocionalnu dostupnost kao toplinu, što se onda i očituje u navedenim i mnogim drugim izrazima. Služimo se, dakle, jednom domenom, bližom tjelesnom iskustvu (fizički sukob, viđenje, toplina) kako bismo konceptualizirali i govorili o nekoj apstraktnijoj domeni. Domena kojom se služimo obično se naziva izvornom domenom, a ona koju njome konceptualiziramo ciljnom. Izvorna domena, dakle, strukturira naše poimanje ciljne domene i rezoniranje o njoj, a korelacija s ciljnom domenom (*metaphorical mapping*) izrasta, tvrde Lakoff i Johnson, iz našeg utjelovljenog funkcioniranja u svijetu (te je instancirana putem neuralnih veza u mozgu, što će elaborirati u pogovoru iz 2003. godine). Metaforička struktura koja karakterizira čitav naš konceptualni sustav sistematična je (podležeća metafora, npr. spoznaje kao viđenja, rukovodi velikim dijelom naše konceptualizacije spoznaje, te se očituje u mnogim jezičnim izrazima i drugim izražajnim oblicima), utemeljena u tjelesnom funkcioniranju u svijetu (naš primarni izvor znanja osjetilo je vida), te donekle kulturno varijabilna (čini se da je u hebrejskom temeljna metafora za spoznaju ona putem dodira), ali velikim dijelom i univerzalna (zbog univerzalnog biološkog ustroja ljudskog bića).

Lakoff i Johnson na različite načine elaboriraju svoju osnovnu tezu, te uvode i nekoliko klasifikacija metafora, naime na strukturalne, orijentacijske i ontološke (napušteno u pogovoru iz 2003.), na doslovne i nedoslovne (= imaginativne, nove), mrtve (izolirane) i žive (sistematske, interaktivne). U svome kasnijem djelu, *Philosophy in the Flesh* iz 1999. godine nude pak ponovnu elaboraciju teze o metafori, donoseći još mnoštvo primjera metaforičkog ustroja temeljnih ljudskih pojmova te isto tako metaforičkog ustroja nekih od najutjecajnijih filozofskih sistema, poput Aristotelovog ili Descartesovog. Filozofske ambicije i implikacije itekako su prisutne još i u *Metaforama koje život znače*, te se, s obzirom na profil ovog časopisa, valja sada njima posvetiti.

Ambicije Lakoffa i Johnsona u knjizi koja je predmet ovog prikaza ne ograničavaju se, naime, samo na ono čemu je pretežno posvećena današnja analiza metafore u kognitivnoj lingvistici, naime na analizu podležećih metafora u nekom diskursu (usp. npr. na hrvatskom knjigu *Konceptualna metafora* M. Stanojevića), niti čak na razradu i opravdanje teze o metafori kao temeljnog mehanizma mišljenja. Naprotiv, njihova nevelika knjžica (manje od 250 str. u originalu) sadrži i teoriju istine, teoriju iskustva i opći filozofski okvir za tezu o metafori koji teži biti alternativa dominantnom filozofskom okviru zapadne civilizacije (!), a koji nazivaju objektivizmom (Lakoff argumentira protiv objektivizma i u svome samostalnom djelu *Women, Fire, and Dangerous Things* iz 1987., drugoj ključnoj knjizi kognitivne lingvistike iz njegova pera).

Lakoff i Johnson nude teoriju istine kao razumijevanja: “tvrdnja može biti istinita samo u odnosu na kakvo razumijevanje te tvrdnje” (str. 146). Nadalje: “rečenicu razumijevamo kao istinitu kad se naše razumijevanje rečenice dovoljno precizno uklapa u naše razumijevanje situacije” (149). Naposlijetku:

“Razumijevanje uvijek uključuje ljudsku kategorizaciju, a ona je funkcija interakcijskih (a ne inherentnih) svojstava i dimenzija koje proizlaze iz našeg iskustva” (146). Istina je, dakle, relativna s obzirom na naš pojmovni sustav, s obzirom na to kako razumijevamo svijet odn. preciznije s obzirom na to kako konceptualiziramo situaciju na koju se rečenica odnosi. Iz rečenoga slijedi da metaforičke rečenice mogu biti istinite, štoviše, istinite na isti način kao i “obične” rečenice, dakle s obzirom na naš konceptualni sustav.

Lakoff i Johnson ukazuju na to da njihova teorija dijeli neke značajke klasičnih teorija istine. Kao i korespondencijska teorija, njihova teorija vidi istinu kao podudaranje onoga što rečenica tvrdi i karakteristika situacije o kojoj je riječ, no to podudaranje nije dano “pogledom niotkuda” već je posredovano našim konceptualnim sistemom. S obzirom na to da prosuđivanje istinitosti zavisi o uklapanju onoga što se razumijeva u koherentnu shemu, naime u sam konceptualni sustav, teorija Lakoffa i Johnsona dijeli i neke značajke koherencijske teorije. Elementi pragmatičke teorije uklopljeni su pak time što je sam konceptualni sustav utemeljen u i oblikovan okolišem i uspješnim funkcioniranjem u istome.

Istina je, dakle, za Lakoffa i Johnsona utemeljena u razumijevanju, u našem konceptualnom sustavu. Ovaj se pak temelji, to je njihova daljnja teza, na našem utjelovljenom funkcioniranju u svijetu, velikim dijelom na tjelesnom iskustvu. Stoga sada valja ukratko razmotriti Lakoffovu i Johnsonovu teoriju iskustva. Naše je iskustvo prema ovim autorima ustrojeno geštaltima kao multidimenzionalnim strukturiranim cjelinama, čije su dimenzije definirane “izravno emergentnim pojmovima”. Tako su npr. naše kategorije za predmete i supstancije geštalti sa sljedećim dimenzijama: percepcijska, motorička aktivnost, dio/cjelina, funkcionalna, namjenska, dok naše kategorije za radnje i događaje imaju ove dimenzije: sudionike, dijelove, motoričke aktivnosti, opažanja, faze, linearne sljedove (dijelova), uzročne odnose, svrhu (ciljeve/planove za radnje i krajnje ishode za događaje). Izravno emergentni pojmovi prirodno se javljaju u našem iskustvu, a strukturiranje iskustva pomoću geštaltova, čije su dimenzije definirane tim pojmovima, jest ono što tom iskustvu pruža koherenciju. Iskustvo također pretpostavlja bogatu pozadinsku strukturu, te dvojnu operaciju isticanja i prikrivanja aspekata situacije kako bi se uklopila u geštalt.

Naglašavanje iskustva, interakcije i tjelesnosti te imaginativnog mišljenja dovodi u fokus opću filozofsku paradigmu koju Lakoff i Johnson oponiraju objektivizmu, a koju nazivaju eksperijencijalizmom (odn. utjelovljenim realizmom u *Philosophy in the Flesh*). Njihova karakterizacija objektivizma, pod koji svrstavaju i suvremenu analitičku filozofiju, može se sažeti na sljedeći način: u svome metafizičkom aspektu, objektivizam smatra da se svijet sastoji od objektivno postojećih, od uma nezavisnih entiteta, svojstava i odnosa (zajednička svojstva definiraju kategorije); u svome epistemološkom aspektu,

objektivizam zastupa reprezentacijsko-komputacijski um, koji zrcali nezavisnu stvarnost; u semantici, značenje se, prema objektivizmu, temelji na (objektivnoj) istini, tj. uvjetima istinitosti, i referenciji. Prema eksperijencijalizmu, s druge strane, sva su svojstva interakcijska (ovisna o tome kako entitet djeluje na nas), a kategorizacija ne slijedi stroge zahtjeve teorije skupova, već načela prototipova, obiteljskih sličnosti i nakupina interakcijskih svojstava (geštaltova); odbacuje se ideja zrcaljenja stvarnosti, te zamjenjuje utjelovljenim i imaginativnim (metaforičkim) umom, koji ima aktivnu ulogu u kreiranju stvarnosti, za što su mu bitno sredstvo metafore; naposljetku, ne temelji se značenje na istini i referenciji, već se istina i značenje temelje na razumijevanju, a time i (utjelovljenoj) iskustvu. Eksperijencijalizam smatra da nije moguća potpuno objektivna spoznaja stvari kakve jesu same po sebi, niti svijet ima samo jedan opis; no, stabilno znanje moguće je zbog utjelovljenja koje je zajedničko svim ljudima – ono ovisi o svojstvima našeg mozga, tijela i interakcije s okolišem.

Lakoffova i Johnsonova pozicija, vidljivo je, radikalno je empiristička – svekoliko naše znanje potječe iz senzorno-motoričkog iskustva, a apstraktno mišljenje moguće je samo putem aktivacije konkretnih, specijalno-vizualnih scenarija koji su dani izvornim domenama. Kao takva, ona neće naići na simpatije onih koji ne dijele slične filozofske sklonosti i više su racionalistički orijentirani. Teza pak o metaforičkom ustroju mišljenja naišla je i na brojne kritike – npr. Steven Pinker posvećuje joj čitavo poglavlje u svojoj knjizi *The Stuff of Thought* iz 2007. godine, kritizirajući (pa i ironizirajući) ono što smatra pretjeranim pretenzijama te teze (no, priznajući joj djelomičnu valjanost), dok je u časopisu *Cognitive Science* ove godine objavljen članak koji se oštro protivi tezi o metaforičkom ustroju konceptualnog sustava. Za kritiku metaforičkih interpretacija raznih filozofskih sistema v. knjigu *Značenje, stvarnost i konceptualna struktura* autora ovog prikaza (pogl. II, 5). Unutar pak same kognitivne lingvistike, sve više se čini da naglasak na konceptualnu metaforu zamjenjuje naglasak na konceptualnu integraciju tj. blendanje Fauconniera i Turnera, kojeg je metafora samo jedan od oblika (v. *The Way We Think* iz 2002., kao i članak “Rethinking metaphor” u *The Cambridge Handbook of Metaphor and Thought* iz 2008.). Usprkos svemu ovome, djelo *Metafore koje život znače* klasik je suvremene humanistike, knjiga prepuna provokativnih, obuhvatnih teza i detaljnih analiza, koja se višestruko odužuje pažljivom čitatelju, ne navodeći ga nužno na slaganje, ali svakako inspirirajući na daljnje promišljanje tema o kojima govori.

Joško Žanić

Bartolići 21

HR-10000 Zagreb

josko_zanic@yahoo.com